

УДК 343.615

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.2.14>

ФІЗИЧНЕ НАСИЛЬСТВО ПРОТИ ОСОБИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Гумін О.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
Завідувач кафедри кримінального права
та процесу*

*Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

gumin@ukr.net

orcid.org 0000-0002-80-16-945x

Гумін О.М. Фізичне насильство проти особи: кримінально-правовий аспект.

У статті наголошується, що в історичному розвитку суспільства насильство як об'єктивний фактор супроводжує весь процес його існування. В кожну історичну епоху форми і методи цього соціального явища набувають певних специфічних змін, але сутність його залишається незмінною – це антиправове, антисоціальне, антигуманне явище.

Серед об'єктивних чинників і факторів, які породжують насильство – деформація моральних настанов і християнських чеснот, широкого розвитку набуває пропаганда жорстокості, бездуховності і насильства.

Серед насильницьких дій проти особи найбільш серйозне занепокоєння викликає фізичне насильство. Воно в будь-яких формах залишається надзвичайно актуальним.

В статті вказується, що в ст. 3 Конституції України чітко прописані норми, спрямовані на захист людини і громадянина «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю» [1].

Спираючись на вимоги Основного закону, нормативно-правові акти, правоохоронні органи України всю свою діяльність спрямовують на боротьбу з кримінальними правопорушеннями, забезпечення законності, захисту прав і свобод громадян. Ця важлива функція чітко сформульована у ст. 1 Загальної частини Кримінального кодексу України (далі КК України), де вказується, що він «має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина ... а також запобігання кримінальним правопорушенням» [2].

Таким чином, перед державою та її правоохоронними органами постає проблема захисту життя, здоров'я і безпеки недоторканості, в першу чергу від фізичного насильства.

В статті наголошується, що фізичне насильство, спрямоване перш за все на приниження честі і гідності особи, завдає їй не тільки фізичних, але й морально-психологічних страждань. Акцентується увага, що приниження гідності людини негативно впливає не тільки на її психологічно-моральний, але й духовний, розумово-інтелектуальний стан, може підштовхнути її до помсти, що може призвести до трагічних наслідків.

В статті підкреслюється, що в сучасному соціумі відбуваються процеси які характеризуються бурхливими змінами у всіх сферах соціального життя і ґрунтуються на суперечностях і конфліктах.

Акцентується увага на тому, що фізичне насильство об'єктивно включає в свою орбіту конфлікт як діалектичну суперечність між протилежними, полярними сторонами.

В статті з'ясовано, що фізичне насильство, яке спрямоване проти особи є не тільки протиправним з точки зору кримінального права, але й антигуманною, антиморальною і антисоціальною дією, що призводить до фізичних і моральних страждань та приниження честі та гідності людини. Воно обов'язково негативно впливає на психічний стан потерпілого.

Суттєву роль в фізичному насильстві займає психічна діяльність особи, яка тісно пов'язана з його морально-вольовою, емоційно-інтелектуальною характеристикою та іншими чинниками, що відіграють важливу роль щодо кримінальної відповідальності і призначення покарання.

В статті встановлено, що поняття насильства як правової категорії у наш час отримало нове розуміння. У результаті науково-технічного прогресу, появи нових технічних засобів сприяє поширенню нових форм насильства.

Боротьба з будь-якими проявами фізичного насильства я кримінальним правопорушенням є конституційним обов'язком держави і її правоохоронних органів.

Ключові слова: Конституція України, Кримінальний кодекс України, насильство, особа, право, свобода, гідність, конфлікти, правопорушення, морально-психологічний стан.

Gumin O. Physical violence against a person: criminal-legal aspect.

The article emphasizes that in the historical development of society, violence is an objective factor accompanying the entire process of its existence. In each historical epoch, the forms and methods of this social phenomenon acquire certain specific changes, but its essence remains unchanged - it is an anti-legal, anti-social, anti-humane phenomenon.

Among the objective factors and factors that generate violence are the deformation of moral guidelines and Christian virtues, the promotion of cruelty, unspirituality and violence is gaining widespread development.

Among violent acts against a person, physical violence is the most serious concern. It remains extremely relevant in any form.

The article states that in Art. 3 of the Constitution of Ukraine clearly prescribes norms aimed at the protection of a person and a citizen: «A person, his life and health, honor and dignity, inviolability and security are the highest social value» [1].

Based on the requirements of the Basic Law, normative legal acts, law enforcement agencies of Ukraine direct all their activities to fight against criminal offenses, ensure legality, and protect the rights and freedoms of citizens. This important function is clearly formulated in Art. 1 of the General part of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter the Criminal Code of Ukraine), where it is indicated that it «has as its task the legal protection of the rights and freedoms of man and citizen ... as well as the prevention of criminal offenses» [2].

Thus, the state and its law enforcement agencies face the problem of protecting life, health and security of inviolability, primarily from physical violence.

The article emphasizes that physical violence, aimed primarily at humiliating a person's honor and dignity, causes him not only physical, but also moral and psychological suffering. Emphasis is placed on the fact that the humiliation of a person's dignity negatively affects not only his psychological and moral, but also his spiritual, mental and intellectual state, can push him to revenge, which can lead to tragic consequences.

The article emphasizes that in modern society there are processes that are characterized by rapid changes in all spheres of social life and are based on contradictions and conflicts.

Attention is focused on the fact that physical violence objectively includes conflict in its orbit as a dialectical contradiction between opposite, polar parties.

The article found that physical violence directed against a person is not only illegal from the point of view of criminal law, but also an anti-humane, anti-moral and anti-social action that leads to physical and moral suffering and humiliation of human honor and dignity. It necessarily negatively affects the mental state of the victim.

A significant role in physical violence is played by the mental activity of a person, which is closely related to his moral-willed, emotional-intellectual characteristics and other factors that play an important role in criminal liability and punishment.

The article establishes that the concept of violence as a legal category has received a new understanding in our time. As a result of scientific and technical progress, the emergence of new technical means contributes to the spread of new forms of violence.

The fight against any manifestations of physical violence, a criminal offense, is the constitutional duty of the state and its law enforcement agencies.

Key words: Constitution of Ukraine, Criminal Code of Ukraine, violence, person, law, freedom, dignity, conflicts, offenses, moral and psychological state.

Постановка проблеми. Історичний розвиток і функціонування суспільства, складний діалектичний процес в якому суттєву роль відіграє насильство, що супроводжує весь людський рід. В кожну історичну епоху його форми і методи набувають певних якісних і специфічних змін, але сутність його залишається сталою – це антиправова, антигуманна, антисоціальна дія, спрямована проти суспільства, держави і особи.

Серед різних форм насильницьких дій, особливо небезпечним виступає фізичне насильство яке спрямоване в першу чергу проти особи її прав, свобод і здоров'я та недоторканості, що принижує її честь та гідність наносить важкі морально-психологічні травми. У результаті науково-технічного прогресу, фізичне насильство набуває найбільш жорстких і антигуманних форм. Це вимагає не тільки від кримінально-правової теорії, але й від правоохоронних органів держави вести з цим явищем активну боротьбу.

Аналіз останніх досліджень. Починаючи з античності, проблема насильства була в центрі уваги не тільки представників юриспруденції, але філософії та інших представників таких наук як: соціологія, психологія, юридична психологія та ін.

У наш час вона активно аналізується в наукових розвідках, авторами яких є: О. Авраменко, М. Бажанов, Ю. Баулін, Р. Білоконь, В. Бортник, В. Бурдін, Р. Вереща, О. Горішний, В. Грищук, О. Гуртовенко, С. Ляхова, В. Марчак, М. Мельник, В. Ортинський, В. Підгородинський, О. Субботенко, В. Сухонос, О. Тавлуй, В. Тацій, П. Фріс, М. Хавронюк, О. Храмов, та ін.

Спираючись на ці та інші дослідження, автор вважає за необхідне заявити про те, що у наш час фізичне насильство набирає більш складних, агресивних, жорстоких форм, що вимагає його комплексного аналізу та адекватного реагування.

Метою статті є аналіз фізичного насильства проти особи та його соціально-правові та морально-психологічні наслідки.

Виклад основного матеріалу. В науці кримінального права насильство проти особи розглядається в двох аспектах як: а) фізичне; б) психічне. Між ними існує тісний взаємозв'язок і взаємовплив.

«У чинному КК України поряд з термінами «насильство», «фізичне насильство» використовуються такі терміни як «напад», «знуцання», «мучення», «захоплення», «мордування», «катування», «примушування», «фізичні та моральні страждання», «спричинення шкоди здоров'ю», «заподіяння тілесних ушкоджень» та ін. [3, с. 12].

Аналізуючи проблему фізичного насильства А. Байлов вказує, що це «будь-який фізичний вплив на людину, який може спричинити біль, тілесні ушкодження або смерть. До такого насильства можна віднести і побої, заподіяння тілесних ушкоджень, позбавлення або обмеження волі, вбивство, зв'язування, згвалтування, викрадення людини, тощо» [4, с. 10].

Фізичне насильство, зазначають М. Панов і С. Харитонов, це «дії, що полягають у застосуванні м'язової фізичної сили для вчинення кримінально-протиправного посягання» [5, с. 32].

Серед кримінальних правопорушень суттєвий вплив на вчинення фізичного насильства мають як об'єктивні так і суб'єктивні фактори та чинники. Серед об'єктивних Т. Корнякова і Н. Юзікова вказують не те, що у наш час широкого розповсюдження набуває «штучне створення негативу в суспільстві, нешанобливе ставлення один до одного, до держави, до інститутів влади, а також до закону» [6, с. 253].

Будь-яке насильство об'єктивно включає в свою орбіту конфлікт. Він виникає як результат суперечності інтересів, цілей, установок. Так Т. Яхно та І. Куревіна зазначають, що конфлікт відбувається в умовах, якщо «суперечності чи розбіжності порушують нормальну взаємодію людей, перешкоджають досягненню поставлених цілей» [7, с. 92].

За даними кримінологічних досліджень, «конфлікт лежить в основі 84% навмисних убивств, 78% заподіяння тяжких, 86% менш тяжких ушкоджень здоров'ю, вчинених у родині чи побуті» [8, с. 117].

Фізичне насильство може призвести не тільки до відкритого знущання, завдаючи особі фізичного болю та душевних страждань, але й може призвести до каліцтва або інших ушкоджень здоров'я, а також може бути спрямовано і до членів її сім'ї та близьких родичів у тому числі.

Варто звернути увагу й на те, що така форма фізичного насильства як «розбій» (ст. 178 КК України) серед інших показників, що спричиняє тілесні ушкодження або позбавлення життя та реальне заподіяння майнової шкоди займає 43,4% [9, с. 11].

У наш час найбільш поширеними формами фізичного насильства є «доведення особи до самогубства» (ст. 120 КК України), «побої та мордування» (ст. 126 КК України), «катування» (ст. 127 КК України), «згвалтування» (ст. 152 КК України) та інші. Ці кримінальні правопорушення чітко демонструють не тільки фізичне насильство над особою, але й психічне, що виражається у гніві, ненависті чи презирстві до особи особи над якою відкрито знущаються, а остання не тільки страждає від фізичного насильства, удару, побоїв, але й від сильного душевного хвилювання, приниження її честі і гідності.

Часто буває і так, що з метою задовольнити свої бажання і потреби, особа в своїй афективно-імпульсивній поведінці може поступати необдуманно. При аналізі мотивації в поведінці лю-

дини, в її свідомості відбувається боротьба двох тенденцій – свідомої і імпульсивно-емоційної. Яка з них переможе – залежить від багатьох розумово-інтелектуальних і емоційно-вольових чинників.

У Кримінальному праві України суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується як внутрішня його сторона, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до вчинюваного нею суспільно-небезпечного діяння і його наслідків [10, с. 59].

Суб'єктивна сторона відіграє важливе значення в процесі розслідування кримінальних справ, оскільки вона тісно пов'язана з об'єктом й з об'єктивною стороною. Кримінальне правопорушення як соціально-протиправне включає в свій зміст мету, вину, мотив.

Серед емоційно-вольових чинників, які відіграють суттєву роль у вчиненні фізичного насильства слід виділити мету. В основі її досягнення лежить потреба, що підштовхує індивіда до активних дій з метою її задоволення.

Суттєвою ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення виступає вина. «Вина, - зазначає М. Панов, - «пронизує» майже всі інститути і норми як Загальної так і Особливої частини Кримінального права» [11, с. 42].

Вона є обов'язковою ознакою мотивів поведінки особи. У КК України (ст. 23) зазначається, що виною є «психічне ставлення особи до вчиненої дії чи бездіяльності та її наслідків, виражене у формі умислу чи необережності» [2].

Особу правопорушника який вчиняє фізичне насильство характеризують такі чинники як: агресивність, ненависть, злоба, зависть, часто меркантильні інтереси, а також «егоцентризм, образливість, емоційну нестабільність, дратівливість, підвищену ранимість, злопам'ятність, відчуття власної неповноцінності, потребу в самоствердженні, владарювання» [12, с. 12].

Слід мати на увазі, що не тільки об'єктивні чинники, але й психічні детермінанти формують соціально-негативну поведінку особистості правопорушника і штовхають його до вчинення фізичного насильства.

Висновки. Фізичне насильство – це умисний вплив на особу проти її волі з метою досягнути для правопорушника певних матеріальних, моральних, психофізіологічних та інших цілей і інтересів. Фізичне насильство спрямоване в першу чергу проти прав і свобод, життя і здоров'я людини, яке принижує її честь і гідність, але й наносить їй фізичні і морально-психологічні страждання.

Конституція України, нормативно-правові акти, особливо КК України, КПК України, а також міжнародно-правові акти стоять на сторожі захисту прав і свобод людини і громадянина від будь-яких форм насильства.

Бурхливий розвиток сучасного суспільства характеризується ростом суперечностей і конфліктів у всіх його сферах, що має суттєвий вплив на зростання кримінальних правопорушень, у якому значну роль відіграє суб'єктивна сторона правопорушника, мета, мотив і вина.

На стан фізичного насильства суттєвий вплив мають суб'єктивні та об'єктивні фактори та чинники, рівень соціально-економічного та політико-правового, культурно-естетичного та морально-психологічного стану суспільства, рівень та готовність правоохоронних органів захищати закон і законність, вести непримириму боротьбу, захищаючи права і свободи людини в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: чинне законодавство станом на 02 лютого 2018р.; Офіц. текст. Київ: Алерта. 2018. 80 с.
2. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 07 вересня 2022 року. Офіц. текст. Київ: Алерта. 2022. 240 с.
3. Гумін О.М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти : автореф. д-ра юрид. наук. спец: 12.00.08 кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Львів. 2011. 36 с.
4. Байлов А.В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання : Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук. спец: 12.00.08 08 кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Харків. 2004. 20 с.
5. Панов М., Харитонов С. Кримінальні правопорушення: поняття та види. *Право України*. 2021. № 3. С. 27–60.

6. Корнякова Т.В., Юзікова Н.С. Кримінологічна характеристика девіантної поведінки особи у контексті психофізіологічної та соціально-правової складової. *«Право України»*. 2020. № 4 С. 245–263.
7. Яхно Т.П. Куревіна І.О. Конфліктологія та теорія переговорів. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури. 2012. 168 с.
8. Кримінологія: навч. посіб. О.С. Михайлов, А.В. Горбань, В.В. Міщук. Київ: Знання. 2012. 565 с.
9. Горішний О.О. Кримінально-правова характеристика розбою: автореф. дис... канд. юрид. наук.: спец 12.00.08 кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Дніпропетровськ. 2010. 20 с.
10. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за заг. ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Стащика, В.Я. Тація. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ. Юрінком Інтер. 2004. 480 с.
11. Панов М. Загальна теорія науки кримінального права: проблеми обґрунтування і формування. *Право України*. 2020. № 2. С. 31–51.
12. Алексеева Т.В. Психологічний портрет як психолого-криміналістичний метод вивчення особистості злочинця. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. праць. Ін-ту психології ім. С. Костюка НАПНУ. 2010. Т. XII. Ч.2. С. 7–13.